

ВПРОВАДЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ОБРЯДОВОСТІ в 1970-х роках на КИЇВЩИНІ

В статті розкривається процес формування і втілення в життя радянських свят та обрядів на Київщині в 1970-х роках. Досліджується вплив нової радянської обрядовості на формування субкультури сільського населення Київщини.

Ключові слова: етнокультура, свята, обрядовість, субкультура.

Останнім часом в науці стало актуальним вивчення субкультури певних груп населення. Великий інтерес викликає також повсякденна культура, особливо в переломні моменти історії. Адже революції, перевороти, зміни форм правління, законодавства тощо, не завжди докорінно ламали звичаєвий устрій селян, їхню святкову та повсякденну культуру. Відбувалися певні перетворення, переплітання традиційної культури з нововведеннями.

Криза культурного життя, обрядовості, проявилася ще у 1960-х роках. Відбувалося спонтанне відродження українських традицій, спостерігалася акумуляція традиційної культури в межах можливого, або ж синтезу старих та нових обрядів. Проте, радянське керівництво швидко усвідомило небезпеку такого стрімкого розростання подібних процесів. З'являються нові рубрики в газетах, журналах: "Нові звичаї – нові обряди", "Новий час – нові обряди" тощо. У виданнях цього періоду знаходиться масив традиційних українських свят, які подаються для висвітлення процесу трансформації старих свят в "нові радянські свята". Пильний читач міг прочитати те, що так жорстоко викорінювалося одразу ж після встановлення радянської влади, й було знищено, знівельовано різними методами¹. Наукові праці, що стосувалися в першу чергу висвітлення нових радянських свят та обрядів були написані на прикладах повсякденного життя в першу чергу, робітничого класу, що оголошувався провідником радянського суспільства, тобто на основі міського середовища, яке виявилось більш сприятливим організмом для проведення досліджень з бажаним результатом².

Як стверджують дослідники Олександр Різник та Олександр Гриценко, запровадження в Україні-Русі християнства не зруйнувало традиційної святкової обрядовості, оскільки поєднання сакральної та дозвілєвої сторін християнського свята були концептуально аналогічними до традиційної святкової обрядовості³.

Становлення радянської влади, відбувалося разом з жорстоким викоріненням традиційного побуту, культури, вірувань. Іноді відбувалося накладання нового радянського свята на традиційне, або ж штучна його заміна, як от хрестини – зорини, вінчання – червоне весілля, чи урочиста реєстрація шлюбу тощо. Основа традиційності досить змінена, зруйнована нігілістичним ставленням тоталітарного режиму, тому тепер дуже часто вдаються до фрагментарного відродження. Адже різка зміна традицій, звичаїв і обрядів рівнозначна "підрізуванню коріння", народній ідейності, моралі, етиці і естетиці, тобто народному світогляду, психології, характеру, які формувалися протягом віків і становлять внутрішній зміст нації, її культурно-історичну духовність⁴.

Мета статті розкрити процес формування культури Київщини в зазначений період, показати вплив радянських свят на формування особистості, способу мислення, світогляду сільської молоді Київщини. Розкрити процес формування "нової радянської обрядовості" на Київщині.

Після періоду "відлиги", епохи шестидесятників, сімдесяті роки ХХ ст. принесли низку змін в формуванні етнокультури українців. Застійні явища в економіці країни призвели до поси-

лення ідеологічного тиску, сумнівних пошуків "ворогів" побудови комунізму. Це період формування "радянської людини" з відповідними культурними кліше. Було прийнято рішення про поліпшення викладання російської мови в школах, вищих навчальних закладах.

Посилювався антирелігійний тиск, постійно ставилися акценти на неосвіченість віруючих, вироблявся стереотип того, що віра в Бога, це негативні пережитки минулого, що є ознакою недорозвинутості особистості й притаманні, як правило, людям похилого віку. Сімдесяти роки стали періодом так званого "зрілого соціалізму" й, висунули перед суспільством нові завдання, більшість з яких були спрямовані на боротьбу з відхиленнями від норм соціалістичного способу життя, з негативними явищами в духовній сфері особи, з пережитками в свідомості і поведінці. На прикладі соціологічних досліджень доводилося, що атеїстичну зрілість людини визначає ступінь участі особи в соціалістичних перетвореннях, оволодіння нею наукою, культурою. Невисокий загальноосвітній рівень, наукова неінформованість, низька професійна кваліфікація є підґрунтя для релігії.⁵ Таке формулювання закріпило певний психологічний асоціативний ряд релігія-недосвідченість, неінформованість-неграмотність-врешті-решт некоммуністичність.

Все більше завдань покладалося на клуби, бібліотеки, які окрім вирішення питань дозвілля, свят, урочистостей, виконували роль пропагандистсько-ідеологічних закладів, й відігравали, одну з важливих функцій духовного формування молоді на селі. Суттєві зміни в клубній мережі відбувалися в зв'язку з проведенням різних радянських дат, присвячених Жовтневій революції в Росії, Дню радянської армії тощо. Виключно до яких відкривалися нові клуби, або ж проводилися ремонти. В період економічного застою особлива роль надавалася гаслам та популістським ідеям. Організовувалися святкові мітинги, демонстрації зі схваленням політики влади. Зі шпальт газет, на сторінках журналів лунали заклики до прискорення економічного розвитку, натиск "буржуазної" ідеології, що стоїть на заваді загального радянського "світлого майбутнього".

Спостерігається піднесення і вплив на молодь радянського кінематографа. Збільшується кількість кінотеатрів та кінопрокату. План демонстрації фільмів узгоджувався з парткомами колгоспів та радгоспами, сільськими радами. Кількість стрічок російськомовного кіно у відео-прокаті стрімко зростала, та разом з тим знижувалася роль українського кіно⁶. Кіномистецтво стало засобом насадження комуністичної ідеології, закріплення образу щасливого комуністичного життя, мовних асимілятивних процесів серед української молоді. У віддалених селах кіноустановки були встановлені у непристосованих до цього будівлях, без аварійних виходів, іноді навіть без стільців, але таким чином виконувався план зі збору коштів.

Разом з тим соціально-культурна сфера відставала і за своїм технічним оснащенням, і за кваліфікацією кадрів, а головне – за якістю роботи, та характеризувалася уніфікацією культури, була направлена на формування загальнорадянської спільноти.

Радянське керівництво продовжувало політику насадження власної ідеології, видозмінюючи лише методи. Прийшовши до влади, більшовики здійснили суцільне одержавлення, секуляризацію та переідеологізацію свят⁷.

Активне впровадження "червоних весіль", "червоних родин" у 20-х роках призводило до штучного витіснення традиційних родинних свят. На початку 1930 р. було здійснено більшовицьким режимом злам традиційної культури. В ті часи було чимало сфальсифікованих справ по закриттю церков, молитовних будинків. Після партійної чистки 1937 років, прийшов період зомбування широких мас, який базувався на залякуванні і фальшивих лозунгах. Політичне зомбування проникло у всі сфери людського життя. Жодна подія для радянської людини не відбувалася без чітко сформованого сценарію. Це і діяльність культурмійців, які відвідували виробничі бригади, що особливо активно діяли в період посівної кампанії або ж жнив. Ідеологічна пропаганда працівників клубів, Будинків культури, бібліотек тощо. Всі свята були суворо регламентовані державою. Навіть такі особисті події в житті людини, як весілля, чи родини не відбувалися без представника від комсомолу. Дуже часто на весіллях роль традиційного свата належала культурмійцю, який ніби приносив культурні елементи на весіллях, водночас він керувався радянською інструктивною літературою, й стежив аби святкування проходило відповідно установлених норм, без вінчання, традиційної атрибутики та символіки, яка була оголошена пережитком.

За п'ятдесятирічну історію існування Радянського Союзу все ще не було сформовано ідеального покоління з радянськими святами, звичаями, обрядами та психологією радянської людини. Тому, сімдесяті роки стали періодом чергового наступу на релігію, сплеском атеїстичної пропаганди, різноманітних лекцій, роз'яснювально-виховних робіт, запровадження нової обрядовості. Це був начебто період відродження народних свят, які були очищеними від "релігійного дурману" новими сценаріями спеціальної урядової Комісії.

У 1969 році, при Раді Міністрів Української РСР було створено урядову установу – Комісію по радянських традиціях, святах та обрядах⁸. Така установа була потрібна для того, щоб здійснювати контроль над проявами святково-обрядової діяльності населення, і впровадження централізованої та чітко спрямованої політики проти етнічної культури українців, формування радянської людини з відповідним шаблоном мислення, уподобанням, обрядовістю. Дана Комісія розробила і поширила типові конкретні рекомендації, що стали основою для відповідних церемоніалів на всій території України. Створення цієї Комісії, а також комісії при виконавчих комітетах Рад народних депутатів забезпечило єдину структуру, яка мала можливість централізовано підвищувати ідейно-моральний та естетичний вплив соціалістичної обрядовості на всі вікові та соціально-професійні групи населення⁹. Яскравим показником діяльності цієї комісії стали 1970-ті роки.

У доповіді П.Ю.Шелеста на XXIV З'їзді КП України, наголошувалося на необхідності приділяти більше уваги впровадженню нових радянських обрядів, урочистому відзначенню важливих подій у житті людей¹⁰. Такими подіями були: офіційна реєстрація шлюбу, урочисті зорини, звіздини, іменини, ювілейні дати, прийняття до комсомолу, офіційні державні – річниці революції, створення СРСР, виконання п'ятирічок, свято обжинок, свято 8 березня, День Перемоги, День Радянської армії, 1 Травня тощо.

Застійні явища в економіці, які вже ставали очевидними і перші прояви яких були помітними, намагалися переkritи, ще більш піднесеними, пишними святкуваннями, обрядами, організаціями різноманітних соціалістичних змагань. Не останню роль у таких заходах на селі відігравали клуби, Будинки культури та бібліотеки, що покликані використовувати всі можливості в мобілізації трудівників села на виконання планів економічного та соціального розвитку і виробничих завдань, пропаганді передового досвіду й агротехнічних знань¹¹.

Так під час святкування Першого травня жителі с. Шпитьки, с. Бузова, с. Личанка Києво-Святошинського району та інших сіл збиралися на демонстрації з плакатами "Слава Леніну", "Хай живе Комуністична партія", Райком партії організовував масові гуляння. Вивозили в центр села буфети з напоями, закусками, піріжками, пончиками, морозивом, грала духовна музика. Скрізь було багато міліції, яка стежила за порядком. Сім'ями, або ж робочими колективами також виїжджали в ліс й відпочивали на природі¹². Обов'язковою частиною таких свят були підсумки соціалістичних змагань, гучні промови на честь Комуністичної партії. Відбувалися концерти, де славилася Комуністична партія, Уряд, Комсомол. Були обов'язковими виступи комуністичних лідерів, з лозунгами і хвалою на адресу Радянського Союзу.

Цей час став початком пристосування до різноманітних радянських заходів спланованими Комісією. Сімдесяті роки були заповнені різноманітними методсеминарами, зборами, естафетами, що повинні були покращувати працю викладачів, культпрацівників на селі. З наближення до столиці сіл культпрацівники намагалися скористатися ситуацією й проводити різноманітні засідання в Києві. Зокрема, це зробили працівники культури Тарашанського району, які зібрали в Київ 40 культпрацівників на два дні. Такі випадки ставали звичним явищем¹³. З часом таке сакральне свято для Радянського Союзу, як Перше Травня, в побуті втрачає свою "святість". Святкування солідарності трудящих перетворюється на колективний, або ж родинний відпочинок з можливістю придбання певного дефіцитного товару під час влаштування "маївок". Виникають аномальні явища у соціальній та духовній сфері, що деформували принципи соціалістичної справедливості, підривали віру в неї, породжували соціальне відчуження і аморалізм¹⁴. Кількість виставок, парадів, річниць, демонстрацій, ювілейних віршів-присвят була занадто великою, всі вони відбувалися за шаблоном принципом, змінювалися лише дати. Все це перевантажувало святкові обрядодії, які на відміну від традиційно українських, не були сакральними та родинними.

Традиційні хрестини в ці роки намагалися штучно перетворити на "свято іменин", або ж

"зорини" чи "звіздини". Так, жителька с. Неграші Києво-Святошинського району, Надія Бугаєнко згадує: "Багато людей хрестило дітей, але так щоб ніхто не знав. В сімдесятих я їздила в Київ на "звіздини" до подруги, в нас вони не дуже були популярними, а в Києві десь рік чи два трималися, але й то, дуже швидко забулося"¹⁵. Відбувалася спроба заміни церковного обряду хрещення на "звіздини". Народну традицію кумівства було неможливо викоринити, адже це не просто шаблон поведінки, що передавався з покоління в покоління. Куми брали на себе зобов'язання не лише бути духовними наставниками дитини, а й у випадку смерті біологічних батьків, виховати дитину. Раціональність цієї традиції пояснює її стійкість до несприятливих зовнішніх факторів. Радянське свято "зорин" проіснувало недовго, не дивлячись на спробу надати йому прикмет народної традиції. Так, використовували елементи української символіки: рушники, калина з обов'язковими радянськими атрибутами, як от подарунки для немовляти піонерських та жовтенятських значків-символів. Та попри всі пишні заклики й намагання втілити "звіздини" в життя, цей обряд проіснував недовго.

Відповідні процеси відбувалися з іншими народними святами, які начебто були "очищені від шкідливих ідеологічних, зокрема релігійних нашарувань"¹⁶. Навіть Свято Івана Купала іноді могло починатися з урочистим підняттям прапора з зображенням голуба. Колядки та щедрівки, іноді зберігаючи мелодію, частину побажання прославляли радянську владу, партію. Здійснювалися різноманітні посвяти в колгоспники, хлібороби, механізатори. Таким святам приділялася з боку влади особлива увага, адже вони формували інтернаціональне покоління робітників та колгоспників.

Сімдесяті роки стали також черговим наступом на обряди, які відбувалися в церкві. Зокрема, це період централізованого введення радянських свят та обрядів, штучного вироблення культурної обрядовості, що була інструментом радянського впливу на формування духовності молоді, сприяла денаціоналізації населення засобами мистецтв, пісні, музики, але вже в цей період стали помітними прояви сепаратизму все більшої кількості людей по відношенню до радянських свят, різноманітних мітингів, демонстрацій. Обряди хрещення відбувалися на квартирі, як правило це організували, зі згоди чоловіка, який не міг бути присутнім через свою партійну приналежність. Відбувся процес пристосування під певні державні канони, існувала подвійна святковість, подвійна мораль, виробилася певна модель поведінки. Під час Різдвяних свят, майже в кожній родині варили кутю, але вголос на роботі про це не розмовляли, так само як і не хвалилися випеченою Паскою, або ж крашанками на Великдень. Відкритого протесту проти проведення радянських свят не існувало. Все частіше причетність до державних свят пересічних громадян ставала "телевізійним", коли трансльовані урочистості перетворювалися на фон для святкового застілля, або ж на пересічне розважальне видовище, позбавлене тієї сакральності, яку влада в нього вкладала¹⁷.

Традиційна етнокультура була присутня паралельно з існуванням вихованої партією радянською людиною. Така людина повинна була бути безмежно відданою марксистсько-ленінському вченню, бути полум'яним патріотом й інтернаціоналістом, основним змістом життя якої – праця в ім'я комунізму. Та саме в цей період зароджується дещо недовірливе, пізніше приховано зневажливе, ставлення до радянських догм та ідеології. Саме в 70-х роках ХХ ст. більшість радянських свят набувають нового "непередбачуваного" жодною комісією змісту. Революційні свята 8 березня, як свято боротьби за права жінок, та День Радянської Армії 23 лютого поступово почали перетворюватися відповідно на жіноче і чоловіче свята. Сьогодні вони ще побутують на теренах колишньої УРСР вже в "перекрученому" вигляді, не прив'язаними до першооснови виникнення.

¹ Зінич В.Т. Соціалістичні перетворення паростків нового комуністичного в культурі та побуті робітників Радянської України. – К., 1963. – С.76; Орлова Є.А. Современная городская культура и человек. – М., 1987. – С.192; Угринович Д.М. Обряды за и против. – М., 1975. – С.116.

² Див. детальніше Наулко В.И. Миронов В.В. Культура и быт украинского народа. – К., 1977. – С.93; Курочкін О.В. Новорічні свята українців: традиції і сучасність. – К., 1978. – С.91; Народні традиції сьогодні. – Львів, 1963; Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу. – К., 1966. – С.198; Кувеньова Л.Ф. Громадський побут українського селянства. – К., 1963. – С.145.

³ Різник О. Гриценко О. Обряди і свята/Нариси популярної української культури. – К., 1998. – С.481 – 501.

- ⁴ Основи національного виховання: концептуальні положення. – К., 1993. – С.35.
- ⁵ Зоц В. Від ілюзій до реальності // Соціалістична культура. – 1978. – №6. – С.26 – 27.
- ⁶ Історія українського селянства. – К., 2006. – Т.ІІ. – С.506.
- ⁷ Різник О. Гриценко О. Вказ. праця – С.481 – 501.
- ⁸ Борисенко Валентина. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. – К., 2000. – С.7.
- ⁹ Дмитерко Р.І. Міжнародні та радянські революційні свята на Україні. – К., 1989 – С.178.
- ¹⁰ Лебідь І. Народні обряди, свята й звичаї // Соціалістична культура. – 1971. – №5. – С.9 – 11.
- ¹¹ Теоретичні читання // Соціалістична культура. – №1. – 1978. – С.1 – 2.
- ¹² Зап. автором від Гавринюк Ольги Петрівни 1949 р. н., с. Шпитьки, Києво-Святошинського р-ну, Київської обл. у 2002 р.
- ¹³ Державний архів Київської області. – Ф.Р-4791. – Оп.2. – Спр.92. – Арк.119.
- ¹⁴ Дмитерко Р.І. Вказ. праця – С.164 – 165.
- ¹⁵ Зап. автором від Надії Бугаєнко 1946 р.н. в с. Неграші Києво-Святошинського р-ну., Київської обл. 2006 р.
- ¹⁶ Стешенко О. Добрий світ традицій // Соціалістична культура. – 1971. – №5. – С.27.
- ¹⁷ Різник О. Гриценко О. Обряди і свята // Нариси популярної української культури. – С.495.

В статье раскрывается процесс формирования и внедрения в жизнь советских праздников, обычаев на Киевщине в 1970-х годах. Исследуется влияние новых праздников и обрядности на формирование субкультуры сельского населения Киевщины.

Ключевые слова: этнокультура, праздник, обрядность, субкультура.

This article covers the formation process of the ethnic culture of villagers in Kyiv region in 1970-ies and shows folk and Soviet celebrations and festivities.

Key words: ethnic culture, holiday, rites, subculture.